

MICHAŁ KOZŁOWSKI

Marcowy przełom w życiu prof. Emanuela Halicza

Wydarzenia marca 1968 r. spowodowały dość spore przesunięcia kadrowe w polskim środowisku historycznym. Część usuniętych naukowców w latach 1968–1972 zdecydowała się na wyjazd z Polski. Jednym z nich był Emanuel Halicz (1921–2015). Jego postać została już przedstawiona w niedługim okresie po jego śmierci¹.

Historyk urodził się w żydowskiej rodzinie we Lwowie w 1921 r. jako Emanuel Halpern. Od 1939 r. studiował na Wydziale Historycznym na ukraińskim Uniwersytecie we Lwowie. Od 1940 r. był członkiem Komso-
mołu. W czerwcu 1941 r. został ewakuowany do Maryjskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, gdzie w 1942 r. ukończył studia historyczne. Od października 1943 r. służył w 1 Korpusie Polskim w ZSRR jako oficer polityczny. W 1950 r. już był podpułkownikiem – szefem Wydziału Propagandy Zarządu Politycznego Dowództwa Okręgu Wojskowego nr V w Krakowie. Od kwietnia 1945 r. był członkiem PPR, następnie PZPR. W 1947 r. nostryfikował dyplom ukończenia studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim, na którym w 1950 r. obronił doktorat pod kierunkiem Henryka Mościckiego. W październiku 1950 r. Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego skierował go na studia do Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych. Jako ciekawostkę można podać fakt, iż razem z nim został tam skierowany Bronisław Baczko. Od 1952 r. był zatrudniony tam na pół etatu. W 1954 r.

¹ M. Kozłowski, *Emanuel Halicz – sylwetka nie tylko naukowa*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, nr 52, z. 1, s. 251–261 = *Emanuel Halicz – More than Scientist’s Profile*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, nr 52, z. 1 (English Issue), s. 213–223; *idem*, *Pro memoria – Emanuel Halicz (1921–2015)*, „Archiwum Emigracji; Studia – Szkice – Dokumenty” 2015 [2017], z. 1/2 (22/23), s. 261–269; http://kulturaparyska.com/pl/ludzie/pokaz/e/emanuel_halicz?q=emanuel%20halicz (dostęp 10 III 2018 r.).

został kandydatem nauk historycznych oraz docentem. Następnie, aż do rozwiązania w 1956 r., był pracownikiem Instytutu Nauk Społecznych przy KC PZPR².

Od 1957 r. głównym miejscem jego pracy była Wojskowa Akademia Polityczna (WAP) w Warszawie (wykładał tam jednak już od 29 maja 1952 r.³). Uczelnia powstała w 1951 r. pierwotnie jako Akademia Wojskowo-Polityczna. W czerwcu 1957 r. minister obrony narodowej zmienił jej nazwę na Wojskowa Akademia Polityczna. Jej patronem był Feliks Dzierżyński. WAP była kopia Akademii im. Włodzimierza Lenina w Moskwie. Kadra uczelni początkowo rekrutowała się wyłącznie z oficerów politycznych Wojska Polskiego. W grudniu 1958 r. utworzono fakultet historyczny (później wydział). Szkoła kształciła słuchaczy początkowo na poziomie studiów magisterskich. Halicz, w chwili zatrudnienia w WAP był jednym z kilku wojskowych pracowników posiadających stopień doktora⁴! Miejscem jego pracy był Wydział Historyczno-Polityczny. Dziekanem w latach 1957–1968 był zasłużony historyk dziejów nowożytnych – Janusz Woliński. Pułkownik Halicz w okresie 1958–1968 był tam kierownikiem Katedry Historii Polski⁵. Z jego katedrą byli związani też historycy partyjni, tacy jak: płk Tadeusz Jędruszczak, mjr Józef Lewandowski czy Maria Turlejska, a także uczeń Oskara Haleckiego – Władysław Tomkiewicz. Wobec braku wojskowej kadry WAP zmuszona była zatrudnić cywilnych historyków na co dzień pracujących na Uniwersytecie Warszawskim. Inicjatorem tej praktyki był ówczesny komendant WAP – płk Adam Uziębło. Należy tu wspomnieć o takich historykach, jak: Stanisław Arnold, Ludwik Bazylow, Juliusz Bardach, Jerzy Dowiat, Stanisław Herbst czy Andrzej Zahorski. Oprócz nich miejsce zatrudnienia znalazły tam osoby z grupy tzw. historyków partyjnych, np. Tadeusz Cieślak, Karol Lapter⁶ czy Marian Leczyk. W odróżnieniu od innych placówek nauki partyjnej, takich jak Wyższa Szkoła Nauk Społecznych czy Zakład Historii Partii przy KC PZPR, w WAP wykładali początkowo historycy z uznanym dorobkiem. Efektem szeroko zakrojonych badań były

² Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), sygn. 1507/79/118, akta personalne Emanuela Halicza.

³ *Ibidem*, k. 31.

⁴ A. Ciupiński, *Wojskowa Akademia Polityczna im. F. Dzierżyńskiego 1951–1986*, Warszawa 1986, s. 61; D.S. Kozerański, *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947–1967*, Warszawa 2005, s. 295, przyp. 18.

⁵ E. Horoszko, P. Kaczmarek, *Wojskowa Akademia Polityczna im. Feliksa Dzierżyńskiego 1951–1990 w świetle akt Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego” 2011, nr 4, s. 167–206; *O historii i historykach w Wojskowej Akademii Politycznej*, „Zeszyty Naukowe WAP im. F. Dzierżyńskiego” 1981, nr 107.

⁶ Za magisterium uznano artykuł, który opublikował w „Nowych Drogach”.

wartościowe publikacje⁷. Była to oczywiście zasługa zatrudnionych pracowników naukowych spoza wojska. W momencie, gdy Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego objął gen. Wojciech Jaruzelski (1965), rozpoczął się proces usuwania cywilnych pracowników z WAP. Ostatecznie rok 1968 doprowadził do zmiany większości kadry. Wykorzystano w tym celu ustawy zakaz wieloletowości pracowników naukowych. Miejsce znanych historyków z dorobkiem zajęli wojskowi, często niemający stopni naukowych⁸.

W odróżnieniu od części tzw. „historyków partyjnych” Emanuel Halicz publikował solidne źródłowo prace, a nie propagandowe broszury⁹. Kariera historyka rozwijała się szybko. W 1960 r. Halicz został profesorem nadzwyczajnym, jako pierwszy wojskowy w dziejach WAP. Był uznanym badaczem, często recenzował prace doktorskie powstałe na seminarium u Stefana Kieniewicza w Instytucie Historycznym UW. Sam Kieniewicz niewątpliwie ceniał prace Halicza, o czym świadczą jego późniejsze recenzje jego prac¹⁰. Podobnego zdania byli też Stanisław Herbst i Janusz Woliński¹¹.

Będąc członkiem PZPR, pułkownikiem WP, historykiem zajmującym się dziejami powstania styczniowego oraz profesorem, zapewne niespodziewał się nagłego załamania swojej kariery w Polsce Ludowej. Rok 1968 był w istocie dla niego i wielu innych katastrofą.

W Archiwum Wojskowym w Nowym Dworze Mazowieckim zachowały się materiały przedstawiające kulisy końca kariery Halicza w Wojskowej Akademii Politycznej¹². Już 12 kwietnia 1968 r. odbyło się pierwsze zebranie dotyczące politycznej postawy „towarzysza” Emanuela Halicza. Było ono wstępem do totalnej rozprawy z nim. Ton spotkania był jeszcze dość spokojny. Halicz próbował się bronić przed atakami, głosząc, „że imperializm zmienił formę ataku. Przeszedł do wojny psychologicznej, głosi teorię wojny lokalnej. Jako odpowiedź na rzekomą agresję Izraela uważał, iż musi być

⁷ *Bibliografia publikacji pracowników naukowych Wojskowej Akademii Politycznej im. F. Dzierżyńskiego*, oprac. i red. Z. Urbańska, Warszawa 1966; Z. Urbańska, M. Harz, E. Lenik, *Bibliografia publikacji pracowników Wojskowej Akademii Politycznej im. F. Dzierżyńskiego za lata 1951–1971*, Warszawa 1972; K. Graczyk, Z. Urbańska, *Wojskowa Akademia Polityczna im. F. Dzierżyńskiego. Bibliografia (wybór materiałów z lat 1951–VI.1976)*, Warszawa 1976.

⁸ Szerzej o koncepcjach Jaruzelskiego na funkcjonowanie WAP zob. L. Kowalski, *Generał ze skazą. Biografia wojskowa gen. Armii Wojciecha Jaruzelskiego*, Warszawa 2001, s. 225–228.

⁹ Wyjątek może stanowić publikacja *Kształtowanie się ludowego charakteru Wojska Polskiego w latach drugiej wojny światowej [w:] Z dziejów ludowego Wojska Polskiego*, red. I. Pawłowski, Warszawa 1965, s. 26–41.

¹⁰ Odmiennego zdania był Henryk Wereszycki, zob. S. Kieniewicz, H. Wereszycki, *Korespondencja z lat 1947–1990*, wstęp i oprac. E. Orman, Kraków 2013, s. 679 (list Wereszyckiego do Kieniewicza z 30 IX 1984 r.).

¹¹ CAW, sygn. 1507/79/118, k. 38–40.

¹² Archiwum Wojskowe w Nowym Dworze Mazowieckim (dalej AWNDM), sygn. 800/93/266.

przygotowanie na arenie międzynarodowej. Pierwszym krokiem jest praca Bartoszewskiego”. Historykowi zarzucono głównie podtrzymywanie kontaktów z ludźmi usuniętymi już z partii¹³.

27 kwietnia 1968 r. podjęto pierwszą uchwałę w sprawie Emanuela Halicza na zebraniu Podstawowej Organizacji Partyjnej WAP. Stwierdzono w niej, że Halicz razem z usuniętymi już wcześniej z WAP płk. Zygmuntem Hoffmanem¹⁴ i płk. Fryderykiem Malczewskim¹⁵ był współtwórcą zakulisowej grupy działającej na uczelni. Ich działalność miała się przyczynić do próby dyskredytacji prodziekana Tadeusza Jędruszcza¹⁶. Haliczowi zarzucono częste podróże służbowe za granicę i kontakty z obywatelami państw obcych. Dodatkowo zarzucono mu brak walki o dobre imię narodu polskiego w okresie okupacji. Wnioskowano o jak najszybsze wykluczenie z szeregów PZPR¹⁷. Pod wnioskiem podpisało się m.in. trzech historyków: płk Mieczysław Jaworski¹⁸, ppłk Kazimierz Krzos¹⁹ i ppłk Marian Leczyk²⁰.

Protokół z zebrania POP Wydziału Historyczno-Politycznego z 2 maja 1968 r. rzuca ciekawe światło na okoliczności usunięcia Halicza z partii. Kazimierz Sobczak stwierdził, iż historyk wraz ze wspomnianymi już

¹³ AWNDM, sygn. 800/93/266, Emanuel Halicz, k. 72–78.

¹⁴ Zygmunt Hoffman (1911–1992) – pułkownik, historyk. Pracownik WAP.

¹⁵ Fryderyk Malczewski (ur. 1920) – pułkownik. Absolwent WAP (1960), dr pedagogiki („Założenia teoretyczne i praktyczne amerykańskiej strategicznej i taktycznej wojny psychologicznej”, 1964); AWNDM, sygn. 1907/02/1855.

¹⁶ Tadeusz Jędruszcza (1924–1993) – pułkownik, historyk. Od 1944 w WP. W latach 1951–1954 aspirant w IKKN/INS, kandydat nauk historycznych – 1955. W latach 1954–1968 wykładowca w WAP (1962–1963 kierownik Katedry Historii Polski, 1963–1968 prodziekan Wydziału Historyczno-Politycznego). Od 1955 zatrudniony też w Instytucie Historii PAN (od 1973 kierownik Zakładu Historii Politycznej Polski XIX i XX wieku). Habilitacja w 1961, profesor nadzwyczajny – 1968, profesor zwyczajny – 1978. W latach 1968–1973 komendant Wojskowego Instytutu Historycznego (dalej: WIH); CAW, sygn. 1783/90/1301, akta personalne Tadeusza Jędruszcza.

¹⁷ AWNDM, sygn. 800/93/266, k. 33–35.

¹⁸ Mieczysław Jaworski (ur. 1929) – pułkownik WP, historyk. Pracownik WAP, doktorat – 1970, habilitacja – 1979. W latach 1981–1990 kierownik Katedry Historii Polski i Polskiego Ruchu Robotniczego w WAP.

¹⁹ Kazimierz Krzos (1931–2003) – pułkownik WP, historyk. Absolwent ekonomii WAP (1956) i historii UW (1959). Pracownik WAP, doktorat – 1964, docent – 1968. Od 1970 do 1973 zastępca komendanta WIH; CAW, sygn. 1840/94/1157, akta personalne Kazimierza Krzosa.

²⁰ Marian Leczyk (ur. 1926) – pułkownik WP, historyk. Absolwent historii UW (1957). W latach 1958–1990 pracownik WAP. Doktorat – 1963, habilitacja – 1973. Docent – 1968, profesor nadzwyczajny – 1979, profesor zwyczajny – 1985. Kierownik Katedry Historii Polski WAP 1970–1981, dziekan Wydziału Nauk Politycznych 1981–1990. Kierownik Zakładu Historii Stosunków Polsko-Radzieckich w Instytucie Krajów Socjalistycznych PAN (1974–1981). Po 1990 wykładowca uniwersytetu w Białymstoku; AWNDM, sygn. 799/93/1922, akta personalne Mariana Leczyka.

Hoffmanem i Malczewskim traktował WAP jak „prywatny folwark”. Marian Leczyk przypomniał, iż postawa Halicza podczas wojny sześciodniowej w 1967 r. była także niezadowolająca. Leszek Grot²¹ pracujący w tej samej katedrze co Halicz uznał wcześniej, że uczciwie zachował się ich kolega z katedry Artur Leinwand²², który odciął się od syjonizmu i rozstał się z WAP ze względu na stan zdrowia. Mieczysław Jaworski uznał, że wyjaśnienia Halicza, którego zna co prawda krótko, są niezdecydowane, małołkwe oraz nie do przyjęcia. Inny kolega z Katedry Historii Polski Leon Ziaja²³ stwierdził, iż wobec ataku kół imperialistycznych i syjonistycznych czekano dość długo na zajęcie stanowiska przez Halicza od 1967 r., niestety, nadaremnie. Michał Pirko²⁴ zauważył, że o kontaktach zagranicznych partia musi wiedzieć i ma do tego prawo. Jako przykład podał członków SED, którzy nie jeżdżą kolejką przez teren Berlina Zachodniego, choć mogliby w ten sposób skrócić sobie drogę do pracy lub domu. Nawet pracujący w tej samej Katedrze Historii Polski Ignacy Pawłowski²⁵ uznał, że w ostatnich latach współpraca z ich szefem nie układała się dobrze. Z kolei Antoni Szczeniak zainteresował się seminarium doktorskim Halicza, uważając, że nie jest kwestią przypadku, iż znalazły się tam osoby żydowskiego pochodzenia, takie jak np. Ignacy Blum²⁶. Zauważył, iż z powodu odejścia kilku ludzi Katedra Historii Polski się nie rozpadnie. Józef Borgosz²⁷ stwierdził, iż Halicz

²¹ Leszek Grot (1933–2005) – pułkownik WP, historyk. Absolwent historii UW (1954). Pracownik WAP 1957–1972, doktorat – 1964. Od 1972 pracownik WIH; CAW, sygn. 1840/94/677, akta personalne Leszka Grota.

²² Artur Leinwand (1923–1995) – pułkownik WP, historyk. Absolwent historii UW (1956). Pracownik WAP 1951–1968, doktorat – 1961. W 1968 usunięty z wojska; CAW, sygn. 1642/79/310, akta personalne Artura Leinwanda.

²³ Leon Ziaja (ur. 1929) – pułkownik WP, historyk. Absolwent historii WAP (1961). Pracownik WAP 1961–1990, doktorat – 1969, docent – 1971; CAW, sygn. 1849/95/2649, akta personalne Leona Ziaji.

²⁴ Michał Pirko (1917–1993) – pułkownik WP, historyk. Absolwent historii Uniwersytetu Lwowskiego (1940), doktorat na UW w 1960. Pracownik WAP 1951–1985, habilitacja – 1963, profesor nadzwyczajny – 1974; CAW, sygn. 1783/90/2883, akta personalne Michała Pirko.

²⁵ Ignacy Pawłowski (1916–1998) – pułkownik WP, historyk. Absolwent historii UW (1951). Pracownik WAP, habilitacja – 1962. Od 1968 wykładowca WSP w Opolu (dyrektor Instytutu Historii 1978–1981). Profesor zwyczajny – 1976; CAW, sygn. 1562/74/331, akta personalne Ignacego Pawłowskiego.

²⁶ Ignacy Blum (1913–1994) – generał brygady WP. Od 1943 jako oficer polityczny. Absolwent historii UW (1955). Pracownik WAP, doktorat – 1962. W 1968 usunięty z wojska; CAW, sygn. 1600/76/19, akta personalne Ignacego Bluma.

²⁷ Józef Borgosz (1928–1997) – polski filozof. Absolwent filozofii UW (1957). Pracownik WAP od 1953, doktorat – 1965, habilitacja – 1972, docent – 1972, profesor nadzwyczajny – 1978. W latach 1978–1990 kierownik Katedry Filozofii WAP. W 1983 był konsultantem SB w strategii manipulacji śledztwem w sprawie śmiertelnego pobicia Grzegorza Przemyka.

jako historyk, twierdząc, że powstania narodowe XIX w. są z góry skazane na klęskę, powtarzał starą reakcyjną tezę. Według niego inne katedry uczyły odwrotnie i to jest według niego słuszne. Halicz w odpowiedzi na zarzuty ogłosił, iż: „spotkał się z niezrozumieniem ze strony towarzyszy (...) Wobec kierownictwa wojskowego i partyjnego był szczery. Starał się realizować wytyczne władz i Komitetu Centralnego. Kierował się wyłącznie zasadą, że komunista nie może godzić się ze złem, które pełni. Starał się postępować zgodnie z leninowską etyką partyjną. Jest przekonany, że ci towarzysze, którzy go bezpodstawnie atakowali dziś, w przyszłości stwierdzą, iż zrobili mu krzywdę. Wynik głosowania zna już z dyskusji. Jest jednak przekonany, że w szeregach partii znajdzie się ponownie”²⁸. Następnie historyk został wydalony z PZPR. Powodami wydalenia było: „niezabranie publicznie głosu w przedmiocie antypolskiej kampanii kół syjonistycznych pomawiających Polaków o rzekomy współudział w eksterminacji Żydów podczas okupacji. Nie uczyniła również tego żona płk. rez. Halicza, która ocalała jedynie dzięki Polakom. Postawa płk. rez. Halicza jest tym bardziej wymowna, że jest on z zawodu historykiem”. Ponadto stwierdzono: „naruszył etykę pracowników nauki podczas przewodu doktorskiego gen. Bednarza²⁹, ponieważ przyjął od wymienionego pracę niespełniającą wymogów pracy doktorskiej, celowo ją utajnił i dobrał odpowiednio wąskie grono uczestników obrony”. Halicz miał też: „jako promotor popierać doktorantów o wątpliwej postawie ideowo-politycznej [...] oraz współtworzyć [...] w uczelni grupę, która poza wiedzą komendanta akademii czyniła wysiłki prowadzenia własnej polityki personalnej. Wyrazem tej grupy była w 1966 r. walka o sukcesję po prof. J. Wolińskim, kiedy to w sposób nielicujący z etyką partyjną próbowano pod nieobecność płk. Jędruszczaaka pozbawić go sprawowanej funkcji, przedstawiając go bezpodstawnie w jak najgorszym świetle”³⁰.

6 maja 1968 r. Komitet Uczelniany PZPR WAP podjął kolejną uchwałę w sprawie wydalenia Halicza z partii. W uchwale stwierdzono, iż Halicz „utrzymywał wbrew oczywistej prawdzie i wbrew swym zaprzeczeniom kontakty z ludźmi wydalonymi z partii za poglądy syjonistyczne. Historia oskarżono też o: milczenie w czasie ohydnej antypolskiej kampanii kół syjonistycznych pomawiających Polaków o rzekomy współudział

²⁸ AWNDM, sygn. 800/93/266, k. 44–71.

²⁹ Bronisław Bednarz (1924–2016) – generał brygady od 1958. W okresie 1944–1958 w WP. W latach 1953–1954 szef Zarządu Politycznego Krakowskiego Okręgu Wojskowego. Doktorat na WAP w 1967. W latach 1964–1968 komendant Wojskowego Instytutu Historycznego. W 1968 oskarżony o rewizjonizm i liberalizm, został wydalony z PZPR oraz zwolniony z zawodowej służby wojskowej i przeniesiony do rezerwy, a później w stan spoczynku; CAW, sygn. 1783/90/17, akta personalne Bronisława Bednarza.

³⁰ AWNDM, sygn. 800/93/266, k. 2–3.

w eksterminacji Żydów w czasie okupacji”. Naukowiec miał też utrzymywać wraz z żoną kontakty z przedstawicielami państw kapitalistycznych, prowadzić seminarium doktoranckie, które kształciło wielu skompromitowanych ludzi. Miał też tworzyć na WAP tzw. triumwirat, który za plecami komendanta rządził akademią. Dobitnie stwierdzono, że wszystko, co robił płk Halicz, nie było niczym innym, jak złem³¹.

Halicz odwołał się od decyzji. 4 października 1968 r. miała miejsce konfrontacja Halicza z instancją odwoławczą, w skład której wchodził: płk Julian Starzec, płk dr Józef Borgosz i gen. Jan Czapla. Zespół orzekający po dłuższej dyskusji podtrzymał decyzję o wydaleniu Halicza z PZPR³².

Główną podstawą usunięcia Halicza była kwestia doktoratu gen. Bronisława Bednarza. Bednarz był ówczesnie komendantem Wojskowego Instytutu Historycznego. Halicz w WAP prowadził seminarium doktoranckie z zakresu dziejów Wojska Polskiego. Jego uczestnikami były osoby wojskowe, które w ten sposób zdobywały tytuł doktora historii z pominięciem zapewne trudniejszej drogi z innej dziedziny w Akademii Sztabu Generalnego im. Karola Świerczewskiego w Rembertowie. Znajomość Halicza z generałem (obaj pochodzili ze Lwowa) była na pewno zażyła od przełomu lat czterdziestych i początku lat pięćdziesiątych. Bednarz sprawował wtedy różne funkcje w Zarządzie Wojska Polskiego, gdzie też do 1950 r. służył Emanuel Halicz. Temat doktoratu Bednarza napisanego pod kierunkiem Halicza brzmiał „Polityka wojskowa PPR w okresie: maj 1945–styczeń 1947”. W celu zbadania sprawy w WAP powołano komisję składającą się z płk. dr. Sobczaka³³, ppłk. Sześniaka³⁴ i płk. Wiesława Szoty³⁵. Wyżej wymieniona trójka stwierdziła, iż praca ma charakter kompilacyjny i nie jest oparta na źródłach. Dodatkowo zarzucono Haliczowi wyjątkowy charakter i wręcz ekskluzywność obrony doktorskiej w 1967 r. Miała się ona odbyć w trybie tajnym ze specjalną listą zaproszonych gości z kawą i herbatą.

³¹ *Ibidem*, k. 28–32.

³² *Ibidem*, k. 4–6.

³³ Kazimierz Sobczak (1923–2004) – pułkownik WP, historyk. Absolwent historii WAP (1959). Pracownik WAP od 1954, doktorat – 1961, habilitacja – 1967, profesor nadzwyczajny – 1972, profesor zwyczajny – 1982. W latach 1968–1970 prodziekan, a następnie w latach 1970–1977 dziekan/komendant Wydziału Historyczno-Politycznego WAP. W latach 1977–1981 dziekan/komendant Wydziału Nauk Politycznych WAP. W latach 1981–1990 komendant WIH; CAW, sygn. 1849/95/2129, akta personalne Kazimierza Sobczaka.

³⁴ Antoni B. Szcześniak (ur. 1928) – pułkownik WP, historyk. Absolwent WAP (1961). Doktorat w WAP w 1968. W latach 1965–1970 pracownik WAP. W latach 1970–1972 pracownik WIH; CAW, sygn. 1849/95/2248, akta personalne Antoniego B. Szcześniaka.

³⁵ Wiesław Z. Szota (1929–1978) – podpułkownik WP, historyk. W latach 1957–1959 pracownik Biura Historycznego WP. Doktorat w WAP w 1965. W latach 1957–1978 pracownik WIH; CAW, sygn. 1663/82/872, akta personalne Wiesława Zygmunta Szoty.

Odpowiedzialnością obarczono nie tylko Halicza, lecz także dziekana Janusza Wolińskiego. Recenzje Franciszka Ryszki i Marii Turlejskiej uznano za niewystarczające wobec miążżącej recenzji Henryka Jabłońskiego³⁶.

Usunięcie z partii było wstępem do wyrzucenia historyka z miejsca pracy. Emanuel Halicz został zwolniony z WAP 15 lipca 1968 r. Odszedł też z wojska, formalnie ze względu na stan zdrowia. Od tego czasu Halicz i jego rodzina utrzymywali się głównie z renty, która w 1968 r. wynosiła wysoką jak na owe czasy kwotę 7085 zł miesięcznie³⁷. Dopiero w 1970 r. odwołano go z członkostwa w komisji do wydania źródeł z okresu powstania styczniowego przy Polskiej Akademii Nauk i Akademii Nauk ZSRR (był jej członkiem od 1956 r.). Ostatecznie 2 kwietnia 1971 r. Halicz wraz z żoną, synem Ludwikiem (ur. 1947)³⁸ i córką Beatą (ur. 1958) wyemigrował do Danii. Rok później – 26 kwietnia – został zdegradowany (rozkaz personalny MON nr 087) do stopnia szeregowca.

W Danii Halicz był profesorem uniwersytetu w Odense (1972–1982) i w Kopenhadze (1982–1990). Podjął też współpracę z „Zeszytami Historycznymi”. W 1989 r. został zaproszony przez Polską Akademię Nauk, Uniwersytet Jagielloński i Towarzystwo Polonia na III Kongres Uczonych Polskiego Pochodzenia – odmówił jednak przyjazdu. 18 stycznia 1995 r. Haliczowi przywrócono utracony stopień pułkownika.

Usunięcie Halicza z PZPR, a następnie z WAP było jedynie epizodem większej czystki przeprowadzonej w 1968 r. wobec środowiska naukowego. Z partii oraz miejsc pracy usuwano nie tylko osoby pochodzenia żydowskiego, lecz także te, które po prostu były niewygodne dla władz. Łącznie w wyniku wydarzeń marcowych w latach 1969–1972 wyemigrowało z Polski ponad dwudziestu historyków. Dość duża grupa wywodziła się z partyjnych ośrodków nauki – Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR (prof. Karol Lapter, prof. Bolesław Drukier, doc. Stefania Stanisławska), Zakładu Historii Partii przy KC PZPR (dr Aleksander Litwin, Edwarda Mark). Cztery osoby związane były z Instytutem Historii PAN (doc. Łukasz Hirszowicz, dr Lucjan Dobroszycki, dr Dawid Fajnhauz, dr Józef Lewandowski), trzy osoby były wcześniej pracownikami Instytutu Historii UŁ (prof. Henryk Katz, doc. Leon Tadeusz Błaszczyk, doc. Paweł Korzec), były też w większości zaangażowane w działalność PZPR i miały opinię tzw. historyków partyjnych. Do tej listy należy dodać jeszcze pracowników Żydowskiego

³⁶ AWNDM, sygn. 800/93/266, k. 10–20.

³⁷ CAW, sygn. 1507/79/118, k. 62.

³⁸ Warto podkreślić, że syn Ludwik (ur. 1947) grał w polskich filmach tego okresu: *Król Maciuś I* (1957), *Szatan z 7 klasy* (1960), *Spotkania w mroku* (1961), *Bitwa o Kozi Dwór* (1961), *Koniec naszego świata* (1964).

Instytutu Historycznego³⁹ i kilka osób związanych z warszawską szkołą historii idei (Instytut Filozofii UW)⁴⁰. Wyjazd emigrantów marcowych spowodował objęcie ich miejsc pracy przez nowych historyków. Z drugiej strony wyjeżdżający naukowcy potrafili odnaleźć się na zachodnich uniwersytetach. Ich wcześniejsze zaangażowanie w komunizm spowodowało, iż polscy historycy emigranci, którzy pozostali na emigracji po 1945 r., patrzyli na nich raczej nieufnie⁴¹.

STRESZCZENIE

Michał Kozłowski, Marcowy przełom w życiu prof. Emanuela Halicza

Pułkownik Emanuel Halicz (1921–2015) był historykiem XIX w. Od 1952 r. był pracownikiem Wojskowej Akademii Politycznej im. Feliksa Dzierżyńskiego w Warszawie. Od 1960 r. profesor nadzwyczajny. W wyniku wydarzeń marcowych 1968 r. jego kariera uległa załamaniu. W Archiwum Wojskowym w Nowym Dworze Mazowieckim zachowały się materiały przedstawiające kulisy końca kariery historyka w Wojskowej Akademii Politycznej. Naukowiec został najpierw usunięty z szeregów PZPR, a następnie ze stanowiska wykładowcy. W 1971 r. wyemigrował wraz z rodziną do Danii. Decyzją Wojciecha Jaruzelskiego został zdegradowany do stopnia szeregowca. W latach 1972–1982 był profesorem uniwersytetu w Odense, 1982–1990 uniwersytetu w Kopenhadze. Był współpracownikiem emigracyjnych „Zeszytów Historycznych”.

Słowa kluczowe: Emanuel Halicz, marzec 1968 r., Wojskowa Akademia Polityczna, antysemityzm

SUMMARY

Michał Kozłowski, The March turning point in the life of prof. Emanuel Halicz

Colonel Emanuel Halicz (1921–2015) was a historian of the 19th century. Since 1952 he worked at the Feliks Dzerzhinsky Military Political Academy in Warsaw, since 1960 as associate professor. As a result of the events of March 1968 his career broke. In the Military Archive in Nowy Dwór Mazowiecki materials presenting the inside story of the end of this historian's career at the Military Political Academy survived. In 1971 he emigrated to Denmark and Wojciech Jaruzelski decided to demote him to the rank of private. In 1972–1982 he was a professor at Odense

³⁹ Między innymi Tatiana Brustin-Berenstein (1908–1997), Danuta Dąbrowska (1925–2015), Stefan (Shmuel) Krakowski (ur. 1926), Adam Rutkowski (1912–1987).

⁴⁰ Bronisław Baczek, Leszek Kołakowski, Krzysztof Pomian.

⁴¹ Wyjątkiem jest środowisko skupione wokół paryskiej „Kultury” i „Zeszytów Historycznych”.

University, in 1982–1990 at the University of Copenhagen. He collaborated with the Polish emigration periodical „Zeszyty Historyczne”.

Keywords: Emanuel Halicz, March 1968, Military Political Academy, anti-Semitism

РЕЗЮМЕ

Михал Козловский, Мартовский прорыв в жизни проф. Эмануэла Галича

Полковник Эмануэль Халич (1921–2015) был историком XIX века. С 1952 г. он был работником Армейской Политической Академии им. Феликса Дзержинского в Варшаве. С 1960 г. – профессор „надзвычайны”. В результате мартовских событий 1968 г. его карьера перестала идти в гору. В Армейском Архиве (Новы Двур Мазовецки) сохранились материалы, проливающие свет на закулисы последнего этапа карьеры историка в Армейской Политической Академии. Ученый был сначала отстранен от деятельности Польской объединенной рабочей партии, а затем уволен с должности преподавателя. В 1971 г. он эмигрировал вместе с семьей в Данию. По решению Войцеха Ярузельского он был разжалован до звания рядового. В 1972–1982 гг. был профессором в университете в Оденсе, а в 1982–1990 – в университете в Копенгагене. Также он был сотрудником эмиграционных „Исторических тетрадей”.

Ключевые слова: Эмануэль Халич, март 1968, Армейская Политическая Академия, антисемитизм